ցաղների անմահ անունները երևեցան մեր օտար պարբերական թերթերի մէջ, երբ քաղաքական շրջաններում խօսվեցաւ հայի մասին և վերջապէս երբ Բեռլինի վեհաժողովում բարձրացաւ հայկական խնդիրը և հայը ճանաչվեցաւ իբրև ազգ—այժմ կարծես հայը և հայուհին արթնացած զբաղած են իրանց նախնեաց անցեալով և անհրաժեշտ պարտք են համարում իրանց որդոցը մայրենի լեզուով դաստիարակել, ազգային հոգւով զարգացնել, այժմ ամօթ և նախատինք են համարում մայրենի լեզւով չը խօսելը, նորան չը գիտենալը և նրանով ընտանեկան կրթութիւն չստանալը: Իմ խօսքերս անհիմն չեն: Կօջօրի ամարանոցի հայ-հասարակութեան մէջ, որ մեր հարուստ դասի ներկայացուցիչներն են, այդ շարժումն չօշափելի կերպով աչքի է ընկնում: Ամեն մի ընտանիքում այժմ խօսում են հայի մասին, մայրենի լեզուի, նրա չիմանալու անհրաժեշտութեան մասին: Մէկը խնդրում է ուսուցանել իր որդոցը մայրենի լեզու, երկրորդը պահանջում է մայրենի լեզուի հետ ուսուցանել և հայազգի պատմութիւնը, երրորդը մայրենի լեզուի հետ և իր կրօնը, և այլն: Այս ոգևորութիւնը և շարժումն ընդհանուր է: Հայ օրիորդը, որ իր ուսումը աւարտել է պետական ուսումնարանի մէջ և կատարում է հայ ընտանիքում վարժուհու պաշտօնը, ամօթ է համարում մայրենի լեզու չը գիտենալը, նա էլ ուրախութեամբ ուսանում է նրան իւրան յանձնված սաների և սանուհիների հետ: Մի տեղ հայրն է սովորում որդոց հետ, միւս տեղ մայրը: Ես չեմ մոռանայ այն ազնիւ տիկնոջ խօսքերը, որ մէկ օր ասաց ինձ, թէ ես սովորում եմ հայերէն, որ իմ որդոց հետ խօսեմ և ուսուցանեմ նրանց և ընտանեկան կրթութիւնը աւանդեմ նրանով, բայց ափսոս, ասաց, որ շատ ուշ եմ սկսում: Այն քաղցր տպաւորութիւնը, որ թողնում է ինձ վրա այստեղի հայերի շարժումն դէպի մայրենի լեզուն, դէպի ազգութիւնը և դէպի ազգային պատմութիւնը, չեմ կարող գովասանքով հրապարակ չը հանել: Հայը այժմ քնած չէ, նա զարթել է և կամենում է ապրել, նա այլ ևս երկիւղ չունի որպէս ազգութիւն անհետանալու, կամ ինչպէս ասում են, ձուլվելու ուրիշ ազգերի հետ: Բայց պէտք է ասած, կան և այնպիսիք որոնք շատ խոր քնի մէջ են դեռ ևս և կարծես ենթարկված լինեն ձ մ ե ռ ն ա ն ն ջ ի ն: Սրանց թիւը դեռ մեծ է: Սրանց համար ազգութիւն, մայրենի լեզու, և ազգային պատմութիւն երկրորդական և երրորդական բաներ են.... Բայց կը գայ և սրանց արթնանալու ժամը, այն ժամանակ մտաւոր շարժումն կը լինի ընդհանուր և այն ժամանակ միայն հայ ազգը փրկված կը լինի:

Տէր-Եզնիկ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Նուխի, 29 յուլիսի

Ձեր պատուական լրագրի 134 համարում ներքին լուրերի շարքերում իմ վերաբերութեամբ մի քանի տող սխալ գրութեան մասին պարտք եմ համարում յայտնել, որ լրատու պարոնը, բաւական չէ որ ինքը շեղվել է ուղիղ ճանապարհից, խղճը ջանում է մոլորացնել և ուրիշներին ասելով թէ՝ իբր ես մի քանի անգամ հրաւիրագրեր եմ ուղարկել Նուխու առաջատր անձանց, որ նրանք ժողովվեն իմ սենեակը և այնտեղ խորհեն ուսումնարանաց մասին, իսկ տէր Սիմէօն քահանան ծածուկ յորդորել է ժողովրդին, ասոր և այդ նպատակը չէ իրագործվել: Սրա դէմ ես կասեմ, որ ոչ թէ չեմ գրել հրաւիրագիր սրա կամ նրա անունով, ժողովներ կազմելու նպատակով ուսումնարանները առաջ տանելու համար, այլ անգամ պարոնի երևակայութեան մէջ սարքված հրաւիրագրերի վրա մտածել չեմ. եթէ պ. թղթակիցը թշնամութիւն ունի արժանապատիւ հօր հետ, թող իր հաշիւը և սխալ այլ ճանապարհներով տեսնէ և ի զուր տեղը իմ անունը չը կապէ իր անձնական մանրակրկիտ հաշիւների հետ. իսկ եթէ կարծում է որ այդպիսի անտեղի գրութիւնները հաճելի կերևան ինձ, ի զուր է այդպէս մտածում, որովհետև ես բնաւ և երբէք ինձ իրաւունք չեմ տուել ցարդ և չեմ էլ տայ այսուհետև ընդունել ինձ վրա այն պատիւը, որը ուրիշներին է պատկանում և որի մէջ թէ այսպէս և թէ այնպէս մասնակցութիւն չեմ ընդունել:

Ասածներիցս պարզ նկատելի է, որ արժանապատիւ հօր դէմ ասածներն էլ պէտք է զրպարտութիւն համարել:

Մ. Եպիսկոպոսեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակին» կարելի է գրվել 5 ամսով, այսինքն օգոստոսի 1-ից ներկայ թուի մինչև յունվարի 1-ը 1882 թուի: Հինգ ամսվայ բաժանորդութեան գինը 5 րուբլ է:

Որքան տգէտ և նախապաշարված է մեր ժողովուրդը կարելի է հետևեալ լուրից եզրակացնել: Գօրուց մեզ գրում են որ գօրեցիների վրա մեծ ազդեցութիւն է ունեցել գիսաւոր աստղի երևալը: Նրանք ասում են թէ այդ գիսաւոր աստղը նշան է որ շուտով աշխարհը պիտի վերջանայ,—և ահա ամենքը սարսափեցան. ոմանք սկսեցին օրը քանի անգամ եկեղեցի գնալ, իրանց բազմաթիւ մեղքերը քաւելու համար, ոմանք էլ կրկնապատիկ ք է ֆ են անում:

ՐՕՍՏՕՎ քաղաքից (Դօնի վրա) ստացանք պ. Յակոբ Քալեալեանից 20 րուբլ յօգուտ Վանի հայերի, որ պէտք է հասցնենք Խրիմեան հայրիկին: Այդ փողը ժողովվեցաւ, ինչպէս մեզ գրում են, հայոց յայտնի բանաստեղծ Գամառ-Քաթիպայի յորդորանքով, այս յուլիսի 8-ին, երբ պ. Յ. Քալեալեանի շինվելու տան հիմնարկութեան ծէսը կատարվեցաւ Րօստով քաղաքի մէջ: Փող ժողովելուց առաջ մեր բանաստեղծը մի ճառ ասեց հանդիսականներին՝ հայի ձեւքով մի նոր տուն շինվելու առիթով:

Մեզ պատմում են, որ երբ որ Մակար եպիսկոպոսը իր երեսի կօնտրակտ էր կապում պ. Շարուրօվի հետ, նա մի և նոյն ժամանակ ու զարկեց պայմանագրի պատճէնը Վեհափառին պայմանագիր կապելու համար նրա համաձայնութիւնը ստանալու նպատակով: Ցանկարծ կաթողիկոսից պատասխան է ստացվում որ նա համաձայն չէ այդ տեսակ պայմանագրի հետ. այն ժամանակ Մակարը շուտով ստորագրել է տալիս պայմանագիրը անցած թւով, որպէս զի կարծեն թէ գործը այնքան նշանաւոր էր որ նա կարող չէր սպասել Կաթողիկոսի հրամանին և իբր թէ հրամանը ստացվեցաւ, երբ արդէն պայմանագիրը կապված էր:

ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ մեզ գրում են: «Յուլիսի 20-ին երեկոյեան մօտաւորապէս ժամը մէկին զգալի եղաւ երկրաշարժի մի հարուած, որից մի քանի տների պատերը տրաքեցան, բայց վնաս չեղաւ:

Մենք ստացանք հետևեալ նամակը մի Թիֆլիսեցի պարոնից: «Շարուրօվի գործի վրա խօսելու ժամանակ, դուք, կարծես, գոհ էք երեւում որ ընտրվեցաւ մի յանձնաժողով, նրա պայմանագիրը քննելու համար: Ուրախալի է, այո, որ հասարակութիւնը սկսում է կօնտրօլ անել եկեղեցական գործերի վրա, աւելի էլ լաւ կը լինէր, եթէ ձեր խորհրդին հետևելով ընտրէին մի այլ յանձնաժողով Մակար եպիսկոպոսի բոլոր գործերը քննելու նպատակով: Բայց հարցը դրանումն է՝ արդեօք ընտրութիւնը աջող է թէ ոչ: Յանձնաժողովի 5 անդամներից մինը, Դաւիթ Ղորղանեան, ասենք ընտրվեցաւ որպէս իրաւաբան, Սարգիսեանին ես բոլորովին չեմ ճանաչում: Իսկ միացած երեք պարոնները կարող են շատ լաւ, ազնիւ անձինք էլ լինել, բայց կարծեմ ապացուցին իրանց անընդունակութիւնը: Գ. պ. Աքիմեան և Յովհաննիսեան, Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձուներ լինելով, ապացուցին որ անընդունակ եղան առհասարակ դպրոցը օրինաւոր կերպով առաջ տանելու, ուրիշ կողմից անկարող եղան վերահսկել դպրոցի գանձարանի վրա, երբ նրանից մեծ գումար էր կորել: Վերջապէս քաղաքագլուխ Մատինեանն էլ իր անընդունակութիւնը ցոյց տուեց իր պաշտօնի մէջ: Նա այժմ պէտք է կօնտրօլ անի եկեղեցու գործերի վերաբերութեամբ, իսկ ոչ մի ժամանակ այնքան անկարգութիւններ չը կատարվեցան քաղաքում և ուպրավայի մէջ, որքան դրա օրով: Այդ կարծեմ ամենքը գիտեն»:

«Юридическое Обозрѣніе» ամսագրի մէջ տպվեցաւ դատաստանական պալատի անդամ պ. Բաշէտի յօդուածը, որի մէջ նա ապացուցանում է որ ադվոկատութիւնը Թիֆլիսում ընկել է, ադվոկատները իրանց պարտքը չեն կատարում և բազմաթիւ զեղծումներ են անում: Թիֆլիսի իրաւաբանական միւս լրագիրը, «Судебные Порядки» պատասխանում է Բաշէտի յօդուածին, ցոյց տալով թէ մեր փաստաբանները ոչինչ նշանակութիւն չեն կարող ունենալ դատաստանական գործերի կանոնաւոր ընթացքի և վճռվելու վրա, քանի որ մտցրած չը լինի մեզ մօտ երդուեալ դատաստանը: Ադվոկատը խօսում է ժամերով, իսկ Նահանգական Դատարանի կամ Դատաստանական Պալատի դատաւորները նրա-տի ժամանակ շատ անգամ կամ լրագիր են կարդում, կամ նամակ են գրում, կամ իրանց մէջ խօսում են, ցոյց տալու համար թէ ադվոկատի խօսքերը բոլորովին աւելորդ են: Իսկ երբ փաստաբանը վերջացնում է խօսել, դատաւորները թղթերի միջից հանում են մի թերթ թուղթ, արդէն պատրաստ հարցերով և գործի վերաբերութեամբ ըեզօլիւցիայով: Այդպիսի հանգամանքներում, ի հարկէ, ադվոկատութիւնը ոչինչ նշանակութիւն չի ունենայ:

Արդէն սկսում են մի քանի տեղերից գրվել Վիէննայի «Journal d'Orient» լրագրին: Մենք ստացանք մի քանի բաժանորդների փողերը իրանց հասցէներով: Երբ որ մի փոքր ի շատ նշանաւոր գումար կը հաւաքվի, անմիջապէս կուղարկենք Վիէննա, յիշեալ լրագրի խմբագրութեանը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

Լրագիրները հաղորդում են հետևեալը: Հեռագրական կարճառօտ հաղորդութիւնը Տուրի մէջ արտասանած Գամբետտայի ճառի մասին դեռ ևս չէ թոյլ տալիս որոշել Հանրապետական կուսակցութեան առաջնորդի քաղաքական նախագիծը, որ ամենից շատ հետաքրքիր է ֆրանսիական պատգամաւորների նոր ընտրութիւնների ժամանակ: Ակներև է միայն, որ Գամբետտայի անուան և տաղանդի ազդեցութիւնը նոյն

երեխային ջրով լուանալը միայն, քանի որ մանուկը դեռ չէ ըմբռնում ինչ է Աստուած: Նրանք չեն ընդունում խոստովանութիւն և հաղորդութիւն: Կարող է միթէ մի մարդ, որ նոյնքան մեղաւոր է, որքան միւսները, խոստովանեցնել մի այլ մարդուն. խոստովանվել, նրանց կարծիքով, կարելի է միմիայն Աստուծու առաջ, իր խղճմտանքի առաջ: Աստուած հոգի է, ուրեմն Աստուծուն պէտք է հասկանալ հոգեպէս, պաշտել նրան հոգեպէս և չը պէտք է պաշտել առարկաներ՝ խաչեր մասունքներ, չը պէտք է համբուրել քարեր, արծաթ, ոսկի, պղինձ և այլն: Աստուածը հոգի է, պնդում են նրանք, ուրեմն պէտք է աղօթել նրան հոգեպէս, կարդալ և հասկանալ աւետարանը, աւելի նախապատիւ համարել տան մէջ, սենեակում, մենակ, իր մտքում աղօթել, երեկոյեան քնելուց առաջ իր յիշողութեան մէջ անցնելով անցած օրվայ արածները և իր սրտում առանց արտաքին որ և է ծէսերի, Աստուծուց ներողութիւն խնդրել:

Շտունդիստներ, Սկիւտակվցիներ և Վօզդիխանցիներ որպէս հիմք իրանց կրօնական-հասարակական վարդապետութեան ընդունում են աւետարանի բարոյական սկզբունքները՝ սէր, եղբայրութիւն և աշխատանք: Բոլոր մարդիկ միմեանց մէջ եղբայրներ են և հաւասար են միմեանց, ամեն իշխանութիւն, թէ հոգևոր, թէ աշխարհական, պէտք է ընտրողական սկզբունքի վրա կայանայ: Աղանդներից ամենածայրայեղները ընդունում են որ հողը, ջուրը և անտառը Աստուծու ձեռքով ստեղծված լինելով, չը պէտք է մէկի կամ միւսի սեփականութիւն լինեն, այլ ընդհանուրի սեփականութիւն:

Վօզդիխանցիներ և շտունդիստներ ասում են որ մարդս ստեղծված է ա շ խ ա տ ա ն ք ի համար, ամեն մարդ պէտք է աշխատի իր ճակատի քրտինքով: Իսկ աշխատելու համար պէտք է զուարթ և առողջ լինել, և ոչ թէ թուլացնել իր կազմուածքը պաս պահելով և այլ սրա նման միջոցներով: Նրանք ասում են «միթէ լօբի կամ բողկ ուտելը մարդուն կը փրկէ»: Պէտք է մարդ ուտի սննդարար կերակուրներ, որ առողջ և զօրեղ լինի, որպէս զի միշտ աշխատել կարողանայ, իսկ աշխատելը ամեն մարդու պարտաւորութիւնն է:

Շտունդիստները դուրս են բերում իրանց խրճիթներից, իրանց բնակարաններից սրբերի պատկերներ, ասելով թէ՝ աղօթել պատկերներին, նշանակում է կռապաշտ լինել և ոչ թէ քրիստոնեայ: Իսկական քրիստոնեան բացի աւետարանից, միմիայն Նոր-կտակարանից ուրիշ ոչինչ չը պիտի պաշտի, և այն էլ պէտք է պաշտի աւետարանի խօսքերի իմաստը միայն, հասկանայ, ըմբռնի նրանց և Քրիստոսի պատուէրներին համեմատ ապրի և ոչ թէ պաշտի աւետարանի կազմը, համբուրելով նրան, առանց իմանալու թէ ինչ է ասում Քրիստոսը:

Պրուգավին ասում է, թէ աղանդաւորները մի և նոյն ժամանակ մեծ ձգտում ունեն դէպի լուսաւորութիւնը, մեծ սէր ունեն դէպի գրքերը, լրագիրները, ընթերցանութիւնը, դպրոցները, գրադարանները:

Յօդուածագիրը ասում է թէ աղանդաւորները իրանց կանոնաւոր, բարոյական, խնայող, ժուժկալ կեանքով հասել են տնտեսական մեծ բարօրութեան: Նրանք սիրում են վիճաբանութիւն, մտքի զարգացում, ընթերցանութիւն, թոյլ են տալիս ամենքին յայտնել իրանց ազատ մտքերը և նոյնը պահանջում են և իրանց համար:

Վօզդիխանցիները ընդունում են ամուսնութիւն, որպէս քաղաքական, ընկերական և ոչ թէ կրօնական գործողութիւն: Ընտանեկան կեանքը նրանց մօտ հիմնվում է հաւասարութեան սկզբունքների վրա: Կինը մարդու հետ հաւասար անդամ է համայնքի և ընտանիքի մէջ: Երեխաներին նրանք երբէք չեն պատժում, այլ աշխատում են ազդել նրանց վրա բարոյապէս:

Վերջապէս նրանք բառ առ բառ ընդունում են Քրիստոսի խօսքը թէ ոչ ոքին տէր չը պէտք է ասէք, բացի երկնային տիրոջից:

Յօդուածագիրը հաստատում է թէ այդ աղանդները Եւրոպական Ռուսաստանում սարսափելի կերպով տարածվում են և արդէն այժմ կարելի է ասել թէ Եւրոպական Ռուսաստանի ազգաբնակութեան գրեթէ կէսը պատկանում է այս և այլ աղանդներին, իսկ ուղղափառութեան հետևողները հետզհետէ թւով պակասում են: Քահանաները ամեն նահանգներից անդադար գանգատվում են իրանց պաշտօնական զեկուցումների մէջ թէ նրանց ծուխերը հետզհետէ նուազվում են և ուղղափառ ժողովուրդը դառնում է աղանդաւոր:

Աղանդաւորները, վերջացնում է իր յօդուածը Պրուգավին, պահանջում են անձնական ազատութիւն, խօսքի, դրուածքի և քարոզի ազատութիւն, պահանջում են կանանց և տղամարդկանց հաւասար իրաւունքներ, պահանջում են որ եկեղեցին լինի մարդկանց սրտում և ոչ թէ մարդկանցից դուրս, պահանջում են բոլոր ծէսերի և արարողութիւնների վերցնելը, պահանջում են թէ մարմնաւոր և թէ հոգևոր իշխանութեան վերաբերութեամբ ընտրողական սկզբունք, աղանդաւորներից մի քանիսը այնքան հեռու են գնում, որ մինչև անգամ պատերազմ յանցանք են համարում, համարելով նրան մարդասպանութիւն:

Առաջ աղանդները հալածվում էին, ասում է Պրուգավին,—և նրանք այնու ամենայնիւ հետզհետէ տարածվում էին: Այժմ կառավարութիւնը աշխատում է աղանդաւորների մէջ գրագիտութիւն և լուսաւորութիւն տարածել, դպրոցներ հիմնել, ուր քահանաները աշխատում են նրանց վրա քարոզներով ներգործել և յետ դարձնել նրանց ուղղափառ եկեղեցու ծոցը: Բայց ընդհակառակն, քանի գրագիտութիւնը, լուսաւորութիւնը աւելի է տարածվում ժողովրդի մէջ, բոլորն էլ վկայում են որ աղանդաւորների թիւը աւելի էլ մեծ է դառնում:

Գ. Ա.